

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, România

Université Paris IV - Sorbonne, Paris, France

Teză de doctorat/Thèse de doctorat (en co-tutelle).

*Construcția și instrumentalizarea ideii de națiune în perioada regimului
comunist din România, 1948-1971.*

(Rezumat)

*La construction et l'instrumentalisation de l'idée nationale pendant le régime
communiste de Roumanie, 1948-1971.*

(Résumé)

Îndrumător Științific (Directeur): Prof. univ. dr. Gheorghe Cipăianu.

Co-îndrumător științific (Co-directeur de thèse): Prof. univ. dr. Jean-Paul Bled.

Doctorand: Rusu Petru Claudiu

Cuprins.

Introducere.....	Error! Bookmark not defined.
Capitolul I. Prolegomene în definirea „ideii de națiune”.....	Error! Bookmark not defined.
I.1. Analiza conceptuală a fenomenului național.....	Error! Bookmark not defined.
I.2. Ideologia marxistă clasică și definirea ideii de națiune.....	Error! Bookmark not defined.
I.3. Corpusul ideologic „austro-marxist” și definiția comunității de națiune.	Error! Bookmark not defined.
I.4. Marxism-leninismul și instrumentalizarea politică a ideii de națiune. ...	Error! Bookmark not defined.
I.5. Repere conceptuale în analiza ideologiei „comunismului național”.	Error! Bookmark not defined.
I.6. Națiunea sub forma unui „ideal-tip”.....	Error! Bookmark not defined.
Capitolul II. Structura instituțională a frontului ideologic-filosofic. ..	Error! Bookmark not defined.
II.1. „Știința marxist-leninistă”, catedrele de științe sociale și didactica frontului ideologic.	Error! Bookmark not defined.
II.2. Evaluarea activității cadrelor didactice conform modelului ideologic. .	Error! Bookmark not defined.
II.3. Instrumente de „îndrumare” și supraveghere: modelul sovietic, structurile de partid și consilierii sovieticii.	Error! Bookmark not defined.
II.4. Spațiul universitar și crearea „elitei” comunității naționale: formarea cadrelor angajate în inculcarea reperelor identitare.	Error! Bookmark not defined.
II.5. Cadrul instituțional al procesului de definire teoretică a ideii de națiune: spațiul de cercetare, Institutul de Filosofie al Academiei RPR - actor de construcție ideologică.	Error! Bookmark not defined.

II.6. „Punți” între trecut și prezent: „capitalul simbolic” și raportul dintre cadrele „tinere”(„noi”)- cadrele „vechi”	Error! Bookmark not defined.
II.7. Artizanii „frontului ideologic-filosofic”: cenzorii culturii naționale, Leonte Răutu și C. Ionescu-Gulian.	Error! Bookmark not defined.
Capitolul III. Anii 1955-1959: paradigma ideii de națiune și reevaluarea frontului ideologic-filosofic.....	Error! Bookmark not defined.
III.1. Premisele de dezvoltare ale spațiului ideologic-filosofic.	Error! Bookmark not defined.
III.2. Anii 50 și paradigma ideii de națiune: națiunea socialistă și patriotismul socialist.....	Error! Bookmark not defined.
Bookmark not defined.	
III.3. Contextul politic al „luptei împotriva revizionismul”. Anii 1956-1957 și ideea de „comunism național”	Error! Bookmark not defined.
III.4. Reperle definatorii ale constructului „tradiției culturale”	Error! Bookmark not defined.
III.4.1. Model de „degradare culturală”, folclorul progresist și cultura națională	Error! Bookmark not defined.
III.4.2. Cadrul cronologic 1957-1959 și reconfigurarea grile de percepție a „valorile ideatice” inerente „moștenirii culturale”	Error! Bookmark not defined.
Capitolul IV. Reorganizarea mediul academic și de cercetare ideologico-filosofică marxist-leninistă, 1960-1964.	Error! Bookmark not defined.
IV.1.Reperle formării unui model interpretativ autohton.	Error! Bookmark not defined.
IV.2. Premisele dogmatice ale ideii de „specific național” în creația culturală. ..	Error! Bookmark not defined.
not defined.	
IV.2.1. Reconfigurarea spațiului cultural și trasarea reperelor discursului estetic-ideologic.	Error! Bookmark not defined.
IV.2.2. Caracterul ideologic-normativ al categoriei de specific național la începutul anilor 60: Marcel Breazu și ideea de specific cultural.	Error! Bookmark not defined.
IV.3. Cadrul academic și analiza comunității naționale: trasarea reperelor ideologice de cercetare ale „conștiinței naționale”	Error! Bookmark not defined.

Capitolul V. Constrângerile supra-naționale ale „lagărului socialist” și „lupta pentru afirmarea specificului național”. Spațiul cercetării academice și „declarația de independență a PMR” din aprilie 1964.....**Error! Bookmark not defined.**

Capitolul VI. Contextul politic și ideologic al anilor 1965-1971; influențele frontului ideologic sovietic privind definirea categoriei de națiune.....**Error! Bookmark not defined.**

Capitolul VII. Spațiul intelectual și mediul de cercetare academică: forme ale specificului național ca instrument de propagandă externă.**Error! Bookmark not defined.**

VII.1. Mediul național de cercetare academică – instrument de propagandă externă.**Error! Bookmark not defined.**

VII.2. Reorganizarea sistemului de științe sociale și integrarea ideii de națiune în aria tematică a frontului ideologic-filosofic.**Error! Bookmark not defined.**

VII.3. Traiectul dinspre determinismul de clasă spre determinismul național: discursul „oficial-ideologic” privind ideea de națiune, 1965-1971.....**Error! Bookmark not defined.**

Capitolul VIII. Reperete etno-simbolice ale discursului identitar național promovat de actorii frontului filosofic, 1965-1971.**Error! Bookmark not defined.**

VIII.1. Actorii spațiului ideologic-filosofic și resurgența ideii de națiune. .. **Error! Bookmark not defined.**

VIII.2. Comunitatea de națiune și coordonatele specificului național: „reevaluarea moștenirii culturale” și premisele unui discurs identitar alternativ.**Error! Bookmark not defined.**

VIII.2.1. „Determinisme” ale profilului spiritual al poporului român (Athanasie Joja)..... **Error! Bookmark not defined.**

VIII.2.2. Reabilitarea unui model de percepție a etnicului: Petru P. Negulescu și „echilibrul” etno-social.**Error! Bookmark not defined.**

VIII.2.3. Imaginea psiho-etnică a comunității naționale: recuperarea concepției filosofului Constantin Rădulescu-Motru.....**Error! Bookmark not defined.**

VIII.3. „L' Esthétique de l' identité”: continuitatea tradiției culturale, specificul etnic și articulațiile specificul cultural românesc (Garabet Ibrăileanu-Viața Românească, Lucian Blaga).	Error! Bookmark not defined.
VIII.4. Cadrul societal și reperle identitare ale categoriei de națiune: conceptualizarea națiunii în spațiul de cercetare ideologică.	Error! Bookmark not defined.
VIII.5. Comunitatea etno-socială și modelul sociologic al specificului național promovat de Tudor Bugnariu.	Error! Bookmark not defined.
Concluzii.....	Error! Bookmark not defined.
Bibliografie.....	Error! Bookmark not defined.

Cadrul de percepție al comunității umane construit de scriitoarea Ayn Rand integra principiul conform căruia o *cultură* nu poate exista în absența unui curent permanent de idei, fără „mințile independente” care să-l susțină, întrucât ființa umană are *imperativ* nevoie de un spațiu de referință, de o perspectivă comprehensibilă a existenței – indiferent cât de rudimentară, asigurând reperle conștiinței sociale, argumentând *binele* și *răul*, justificând acțiunile și un cod de valori intrinseci.¹ Această asumție generează ipotezele de cercetare ale tezei noastre, identificând mecanismele și procesele implicate în structurarea mediului intelectual și în inculcarea unei noi identități naționale pliate pe principiile ideologice. În acest sens, interogațiile de bază propun un subiect mai puțin studiat în aria istoriografiei privind contextul politic și cultural post-belic: a existat un discurs identitar creat în spațiul de cercetare, cuprins de „noua cultură socialistă” construită de ideologii comuniști? Diferențierea de discursul schematic oficial, caracterizat de o simplitate inteligibilă pentru masele proletare,

¹ Ayn Rand, *For the New Intellectuals*, ediția digitală (sursă Kindle Editions), capitolul I, (paragrafele 20-21) .

a oferit discursului *teoretic* privind ideea de națiune (naționalism, specificul comunității naționale și tradițiile culturale) cadrul de extindere/aplicare a premiselor ideologice definitorii? Normele mediului *intelectual*, determinate de efectele totalitare și distructive ale „dictaturii proletariului”, poziționate în antiteză cu valorile culturale și științifice ale regimurilor democratice, au transpus un model comportamental dependent de interesele politice ale partidului-stat. Astfel, teza noastră va reconstitui cadrul instituțional de creare a discursului naționalist-identitar, va analiza etapele formative și tematicile recurente, patternurile de transformare conceptuală a principalelor sintagme extrase din pletora fenomenului național, va reda relația actorilor angrenați în construirea identității naționale. Formatul metodologic propus, ca urmare a interdependenței sectorului *societal – forului politic/ideologic – spațiului didactic și de cercetare academică*, va oferi o completare a imaginii generale a comunității naționale *inventată* de artizanii „socialismului”. Sintetizând formele de reprezentare ale specificității colectivității naționale, cele două paliere de analiză se pliază pe ordinea ierarhică a nivelurilor integrate de regimul marxist-leninist: politic/ideologic *hegemonic* și cultural/de cercetare, supus directivelor celui dintâi. Discursul teoretic care trasează individualitatea națională a comunității, în contextul regimului totalitar determinat ideologic, este construit în aria de referință a *științelor sociale*, redefinite de modelul normativ al partidului, cu implicații directe asupra reprezentărilor simbolice și estetice ale identității.² Valențele propagandistice inerente discursului identitar sunt îmbinate cu viziunea teleologică a partidului, care determină sociabilitatea și identitatea *artificială* a membrilor, trasează exhortații la acțiune conform unui proiect pre-definit; de asemenea, sunt

² Analiza noastră definește *discursul identitar* sub forma ansamblului de reprezentări ale specificității naționale în spațiul public, axându-ne pe componenta culturală, care asigură *vizualizarea* specificul național; vezi Bernard Lamizet, *Politique et identité*, Presses Universitaires de Lyon, 2002, pag .54

integrate de discursul general al culturii politice construite de autoritatea de stat/partid, marcând politizarea totală a identității naționale.³

Aplicând ipotezele propuse de P. Bourdieu, analiza spațiului societal poate cuprinde două „ideal-tipuri” referențiale: *câmpul politic* – forța ideilor depinde de autoritatea grupurilor care le promovează; și *câmpul științific* – în aria căruia puterea ideilor este determinată de „natura lor intrinsecă”, de conformitatea cu regulile coerenței logice.⁴ Structura regimului totalitar marxist-leninist impune o suprapunere a celor două *câmpuri*, autoritatea politică stabilind normele științifice de activitate. Esența mediului științific este obliteratedă, înlocuită cu repere exogene specificității academice, extinzând puterea grupului politic asupra unui spațiu exterior ariei sale „normale” de influență. Aceste escamotări devin perceptibile la nivelul *științelor sociale*, angrenate efortului de îndoctrinare a comunității naționale. Domeniul definit drept *științe sociale* este investit cu un statut aparte în spațiul academic, întrucât are ca obiectul de studiu *lumea socială*, declamând reprezentarea științifică a acesteia; în ordinea logică a regimurilor democratice-liberale, cercetătorii din științele sociale se află în concurența cu celelalte grupuri profesionale angajate în procesul de interpretare a societății (jurnaliști, politicieni, artiști);⁵ însă, în societatea creată de regimul totalitar comunist, mediul științelor sociale își pierde orice formă de autoritate și inițiativă, devenind dependent de grila tematică și metodologică impusă de forul superior al ideologiei. Totodată, forma ierarhică cuprinde subordonarea totală vis-à-vis de principiile ideologice, alături de superioritatea asupra domeniilor de cercetare conexe. Astfel, dispare concurența dintre cercetătorii aparținând disciplinelor științifice, accentuându-se statutul *privilegiat* (din perspectiva

³ În prima etapă a regimului comunist, aceste premise sunt vizibile în procesul de redefinire ideologică a tradiției culturale, a culturii populare, care reprezentau elemente ale identității naționale, inferioare celei de clasă; pentru definirea discursului identitar drept formă de inculcare a modelelor de acțiune vezi Bennetta Jules-Rosette, Denis-Constant Martin, *Cultures Populaires, identités et politique*, in Les Cahiers CERL, no. 17, 1997, p. 32.

⁴ Pierre Bourdieu, „Science, politique et sciences sociales”, in *Actes de la recherche en sciences sociales*, nr. 141-142, 2002/1, p. 9.

⁵ Ibidem, p. 10.

limbajului de lemn) al *științelor sociale*, în schimbul cedării/supunerii intereselor și reperelor cadrului ideologic. Atributele acestui domeniu se diversifică în a doua etapă de construcție a socialismului (începând cu anii 1959-1960), reprezentării partidului rezervându-și obiectivul supravegherii și „îndrumării” normelor de definire a „purității ideologice”, și mobilizând cercetătorii științelor sociale în definirea acestor norme-principii, alături de „răspândirea” ideologiei și coordonarea îndochinării comunității. În opinia noastră, începutul anilor 60 marchează inițierea procesului de interpretare a ideologiei promovat de actorii *frontului ideologic-filosofic*⁶ - centrul domeniului științelor sociale, fiind pliat pe ideea „experienței revoluționare naționale a partidului”. Fiind *intermediare/moderatoare* între forul *hegemonic-ideologic* și mediul științific-academic, disciplinele cuprinse în aria științelor sociale vor fi angajate în teoretizarea și dezvoltarea discursului privind ideea de națiune, în construirea unei noi identități naționale, necesare legitimării autorității politice (în contextul caducității discursului identitar impus în anii 50). Statutul *privilegiat* este determinat de conexiunea directă cu ideologia marxist-leninistă și de obiectul de cercetare/interpretare – reprezentarea socială a comunității.

Configurația spațiului de cercetare academică reflectă dependența totală de directivele partidului – *non-științifice* (ideologice și politice), care impun panoplia tematică, metodologică și instituțională, prevenind premisele unei „rezistențe interne”, alternative la viziunea oficială/ideologică asupra realității; relația dintre spațiul politic – spațiul de cercetare (intelectual), îndepărtează condițiile de confruntare, impunând supunerea totală, neechivocă la

⁶ În accepțiunea noastră, *frontul ideologic-filosofic* definește segmentul „mediului academic” implicat în analiza și interpretarea ideologiei oficiale, conform „îndrumărilor” forurilor partidului; domeniul *filosofiei marxist-leniniste* (a materialismului dialectic și istoric) oferă cadrul de teoretizare, sub forma unui discurs mai complex decât cel oficial-politic, a principiilor ideologice de definire a culturii naționale, a direcțiilor de construire a comunității socialiste. Această componentă a ideologiei oficiale integra efortul teoreticienilor de a ridica marxism-leninismul la statutul de „știință”, atribuindu-i funcția de „singura metodă obiectivă de interpretare a lumii”; însă, deși îi era atașat statutul de „filozofie”, *materialismul dialectic și istoric* nu se încadra în formele disciplinei filosofice „genuine” - specifice spațiului intelectual occidental, fiind doar o formă rigidă de ideologie (în opinia noastră, „părinții fondatori” – Marx, Lenin, Stalin - nu au avut calitatea de *filosofi*, instrumentalizând corpusurile ideatice astfel încât să justifice interesele sociale și politice).

„cuvântul partidului”, aplicată violent, prin intermediul instrumentelor coercitive ale regimului totalitar. Însă, împărțind legitimitatea *cunoașterii științifice* cu forul *intelighenției*, partidul a întărit atât propria autoritate, cât și autoritatea „intelectualilor” (pe parcursul anilor 60 forul filosofic va reda această autoritate atribuită, prin construirea unui nou discurs identitar, mai complex decât cel oficial); în acest sens, actorii mediului de cercetare devin „necesari” și „periculoși”: necesari ca urmare a abilităților de precizare a valorilor sociale, și „periculoși” pentru că exista posibilitatea structurării unor viziuni divergente în raport cu cea oficială a reprezentanților partidului.⁷

La nivel sinoptic, ipotezele noastre de cercetare redau coordonatele corpusului identitar impus de forul ideologic comunității naționale începând cu 1948, identificând etapele constructive și evolutive ale perspectivei partidului privind definirea ideii de națiune (și a naționalismului). În acest cadru general, vom identifica și analiza reperatele *discursului identitar*⁸ construite în spațiul *științelor sociale*, îndeosebi al *filosofiei marxist-leniniste*, în conexiune cu literatura și artele (conexiune stabilită prin intermediul disciplinei teoretice a *esteticii marxiste*). Așa cum am observat, *științele sociale* au oferit aria de „interpretare” și extrapolare a principiilor ideologice. De ce domeniul *filosofiei marxist-leniniste*? Interesul nostru pentru disciplinele considerate „filosofice” este determinat de sensul și componentele atribuite de forul ideologic *științelor sociale*. Reconfigurarea mediului academic în anii 1948-1949 a stabilit re-diferențierea dintre științele sociale și științele umaniste,⁹ aplicând compartimentarea și catalogarea disciplinelor într-o formă diferită de cea specifică spațiului

⁷ Katherine Verdery, „Theorizing Socialism: A Prologue to the Transition”, in *American Ethnologist*, nr. 3, 1991, p. 429.

⁸ În definirea conceptului de *discurs ideologic(filosofic)- identitar* am preluat conceptualizarea propusă de Claire Shuterland conform căreia universul *discursiv* cuprinde instituțiile sociale, obiceiurile și practicile, limbajul (de lemn) de bază, astfel încât ideologia poate fi considerată o parte a categoriei discursive; discursul ideologic constituie un spațiu de concepte inter-dependente care formează o sub-unitate a categoriei generale discursive; o ideologie totalitară transpune o structură conceptuală rigidă, închisă formelor de influență și transformare, prezentând o formă hegemonică în societate; vezi Claire Sutherland, „Nation-Building Through Discourse Theory”, in *Nations and Nationalism*, nr. 11 (2), 2005, p. 191-192.

⁹ Vezi Gyorgy Peteri, „Academic Elite into Scientific Cadres: A Statistical Contribution to the History of the Hungarian Academy of Sciences, 1945-49”, in *Soviet Studies*, nr. 43, 1991, p. 285.

intelectual occidental: în cadrul științelor umaniste sunt păstrate literatura, istoria artei, istoria și arheologia, iar în științele sociale sunt cuprinse științele economice și juridice. Disciplina *filosofiei* prezintă, în detaliu, transformările mediului intelectual: este definită drept știința de bază a *cunoașterii*, inclusă în categoria științelor sociale, integrând în structura sa teoretică, sub forma unor sub-unități filosofice, sociologia, psihologia socială, etica și estetica (*filosofia artei*). Astfel, *filosofia marxist-leninistă* va dezvolta discursul ideologic, extinzând aria teoretică și de aplicare a principiilor dogmatice; va reprezenta principalul domeniu în care a fost structurat *discursul teoretic* privind națiunea, s-au stabilit normele de interpretare ale *trecutului socio-politic* și de definire a tradițiilor populare, a fost promovate reperele identitare ale partidului, regimului și comunității naționale prin referințele la principiul continuității cu un trecut „progresist”. Discursul ideologic și propagandistic privind forma comunității și a culturii naționale, dezvoltat la un nivel general, a fost dublat de un discurs teoretic mai extins, a cărui zonă de circulație era redusă la mediul „intelectual” (și un public-țintă specializat).¹⁰ Alături de „frontul istoric” – specializat în construirea unei narațiuni ideologizate privind istoria națională, a *frontul ideologic-filosofic* fost angajat în trasarea reperelor de analiză ale trecutului cultural, social și politic, pliate pe principiile ideologice, având o contribuție directă în definirea imaginii comunității naționale.

Analiza noastră operează o segmentare a *cadrelor științelor sociale* în două componente interdependente: mediul didactic universitar și mediul de cercetare academică. Spațiul didactic al învățământului superior de stat ne oferă cadrul de formare a actorilor

¹⁰ Literatura de specialitate cuprinde o serie de lucrări privind implicarea „frontului istoric” în construirea ideii de națiune care analizează exhaustiv această problemă (cercetători precum Steliu Lambru, Bogdan Cristian Iacob). Constituie un argument pentru interesul nostru vis-a-vis de spațiul științelor sociale și al filosofiei marxist-leniniste, mai teoretic și mai ideologizat decât cel istoric, însă implicat în structurarea discursului identitar. În perioada anterioară anului 1948, principalii teoreticieni ai ideii de națiune (de identitate națională și specific național) au provenit din domeniile filosofiei și sociologiei - Lucian Blaga, Constantin Rădulescu-Motru, Dumitru Drăghicescu, Dimitrie Gusti, Eugen Speranția, care au promovat un discurs identitar mult mai complex decât cel al istoricilor Nicolae Iorga sau Vasile Pârvan. Astfel, domeniul filosofiei a constituit spațiul predilect pentru construirea discursului identitar, analiza noastră fiind îndreptată spre identificarea și analiza rolului frontului ideologic-filosofic marxist-leninist în perpetuarea acestei funcții.

implicați în definirea discursului identitar, a cercetătorilor institutelor academice de științe sociale; în acest sens, vom putea observa instrumentele de ingerință a normativității ideologice, prin inculcarea unui model comportamental și de interpretare a realității în mentalul corpului studențesc, vom surprinde detaliile de evoluție a mediului intelectual general. Domeniul de cercetare academică, format din institutele Academiei RPR (RSR) constituie spațiul în care politicile partidului/regimului sunt fundamentate și legitimate „științific”. În cercetarea noastră am acordat o minimă atenție sistemului de învățământ de partid, scopul acestui sector fiind crearea „nomenclaturii” regimului, reprezentând o arie de recrutare pentru aparatul politic și administrativ (nu pentru mediul de cercetare).

Grila interogațiilor aflate la baza cercetării cuprinde: putem aplica ideea de *meta-narațiune* (în sensul definit de Gill Graeme) unei sub-unități a discursului oficial-ideologic, privind ideea de națiune? Care sunt factorii legitimanți integrați discursului teoretic al națiunii și care sunt etapele de definire ale comunității naționale în aria frontului ideologic-filosofic (conceptul de meta-narațiune ne va ajuta să observăm transformările)? Care sunt interferențele dintre discursul ideologic și discursul identitar (raportul determinism de clasă – determinism național, principiul procesualității istorice a comunității, principiul *etnicității-sociale/de clasă*)? În opinia noastră, discursul teoretic privind identitatea națională integrează trei obiective suprapuse: legitimarea forului politic-ideologic, recunoașterea autorității *hegemonice* (care impune forma de bază) și mobilizarea socială. Însă, în această structură logică trebuie să inserăm funcțiile indirecte ale unui discurs *culturalist* privind națiunea, dezvoltat, cu precădere, începând cu 1965: „re-valorificarea” unui trecut cultural, a discursurilor *filosofice-identitare* dezvoltate în perioada interbelică, a asigurat contactul cu un corpus discursiv mult mai complex, ale cărui judecăți și interpretări nu au fost determinate ideologic, asigurând contactul actorilor frontului ideologic-filosofic cu o serie de premise interpretative alternative celor oficiale. În perioada 1965-1971 putem identifica preocuparea

pentru un discurs filosofic-identitar alternativ, care declama renunțarea la „șablonul interpretativ”.

Spațiu intelectual, pe parcursul perioadei regimului comunist - care cuprinde o alternanță de „momente” dominate de rigiditatea dogmatică și „momente” de *relativă liberalizare* culturală și politică, a fost dependent de structura de bază a ideologiei marxist-leniniste și de caracterul distructiv al regimului totalitar. Această perpetuare și ingerință a ideologiei în toate segmentele comunității naționale este asigurată de definirea „marxism-leninismului” drept - ideologie, știință, etică și morală socială, teorie, filozofie, practică politică, sociologie și economie, „linie a partidului” (*partiinost*); însă, această arie semantică extrem de extinsă a transformat marxism-leninismul într-un *semnificant fără sens* (empty signifier).¹¹ Pe acest fundal, ideologii partidului au integrat și instrumentalizat tematica naționalistă, într-un context amenințat de „dispariția” fragilei conexiuni dintre ceea ce Alain Besançon numea „realitatea reală” și „realitatea fictivă”;¹² reconceptualizarea și inserarea în discursul public a *ideii de națiune* a avut drept obiectiv identificarea unor noi surse legitimize, necesare „întăririi” legăturilor dintre cele două „realități”. De asemenea, nu doar ideea de națiune a fost supusă unui proces de instrumentalizare, ci și întreg corpul ideologic marxist-leninist, teoreticienii partidului, influențați de contextul socio-politic, invocând „formula magică” a doctrinei sub forma unui ghid explicativ, însă ignorând și marginalizând acele prescripții marxist-leniniste care nu corespundeau viziunii și intereselor de moment.¹³

Structura lucrării cuprinde o *introducere* și 8 *capitole* pliate pe segmentele tematice ale discursului identitar, fiind urmate de *concluziile* cercetării. În spațiul primului capitol am întreprins o analiză conceptuală a principalelor repere inerente fenomenului național, oferind o perspectivă de ansamblu asupra premiselor de definire a sintagmelor de bază,

¹¹ Rachel Walker, „Marxism-Leninism as Discourse: The Politics of the Empty Signifier and the Double Bind”, in *British Journal of Political Science*, nr. 2, 1989, p. 163. (vidul semantic este determinat de faptul că „înseamnă totul și nimic”)

¹² Alain Besançon, *Présent soviétique et passé russe*, Paris, Hachette, 1986, p.145

¹³ Adam B. Ulam, „Soviet Ideology and Soviet Foreign Policy”, in *World Politics*, nr. 2, 1959, p. 158.

alături de precedentele conexiunilor dintre ideologia marxistă (marxist-leninistă) și ideea de națiune (naționalism). Prima parte a lucrării, formată din capitolele I-III, prezintă transformările instituționale ale mediului academic, formarea catedrelor de științe sociale, crearea și evoluția strategiilor de formare ale discursului identitar privind ideea de națiune și sintagma de *tradiție culturală*, observând premisele de creare ale Institutului de filosofie al Academiei RPR – devenit principalul actor în formarea discursului teoretic identitar. Ipoteza noastră generală percepe *frontul ideologic-filosofic* (dependent de activitatea Institutului de filozofie și a Facultății de filozofie din București) ca fiind angrenat într-un proces de „evoluție” – în perioada anilor 1965-1971, caracterizată de ingerința *ideii de națiune* în simbolistica oficială, putând fi observate premisele unei minime libertăți interpretative, a unui discurs alternativ bazat pe judecăți interpretative. Sintagma de *front ideologic-filosofic* reflectă caracterul „violent-distructiv” al regimului, inserarea principiului luptei de clasă în referințele de bază ale mediului „intelectual”. În interpretarea marxist-leninistă, *domeniul filozofiei*, format din cele două discipline de bază – materialismul dialectic și materialismul istoric, din ansamblul cărora se vor desprinde categoria „științelor sociale particulare” – estetica, etica, sociologia, psihologia socială *marxist-leniniste*, aparține *suprastructurii sociale*, dependentă de baza economico-materială, transpusă prin intermediul *conștiinței socialiste*. Astfel, începând cu 1948, regimul impune o formă de *filozofie oficială*, „de stat”, independentă de „filosofia tradițională” - considerată de discursul ideologic drept „reacționară”, „burgheză”. Conexiunile dintre ideologia marxist-leninistă și *filosofia oficială*, dependența de autoritatea politică, au transformat discursul filosofic într-un instrument de îndoctrinare a societății și de aplicare a „revoluției culturale socialiste” – care dezintegra valorile culturii naționale; actorii frontului ideologic-filosofic devin agenți de promovare a ideologiei oficiale, statutul lor suprapunându-se peste cel de ideologi ai partidului. Studiile de *filozofie* integrau principiile de bază la ideologiei, ipotezele de analiză validau interpretarea

ideologică, iar rezultatele cercetării erau pre-stabilite. Hegemonia partidului în spațiul societal se baza pe autoritatea instrumentalizării ideologiei, identitatea politică a membrilor săi fiind determinată de fidelitatea față de perspectiva monolitică asupra „adevărului inventat”.¹⁴ Devenită „știință obiectivă”, fundamentată pe singura „metodă științifică de interpretare a lumii”, *filosofia marxist-leninistă* reprezintă un mijloc al forului ideologic utilizat în controlul și îndrumarea spațiului „intelectual” – didactic și de cercetare; implicată în reinterpretarea imaginii comunității naționale, în recuperarea unui „trecut imaginat”, prezentate de discursul ideologic drept singurele „reale, raționale și adevărate”, filosofia reda percepția partidului asupra procesului de angrenare a cercetării academice în beneficiul intereselor politice: așa cum observă Leszek Kolokowski, ideologii marxist-leniniști au promovat un „relativism extrem”, conform căruia diferite „adevăruri” pot fi utile în diferite situații istorice, valabile în anumite cadre sociale și pentru anumite clase sociale.¹⁵ Fiind investită cu un determinant de clasă, „filosofia progresistă”, în antiteză cu cea „burgheză”, încerca să definească realitatea socială prin aplicarea unor tipare pre-stabilite de forul ideologic, astfel încât modificările stabilite de reprezentanții partidului în efortul de adaptare a corpusului ideologic la circumstanțele politice influențau în mod direct discursul *filosofic*.

Capitolul I – *Prolegomene în definirea ideii de națiune*, cuprinde șase subcapitole și prezintă o analiză conceptuală a fenomenului național, influențele exercitate de teoria contractualist-culturalistă specifică mediului francez și cea culturalistă a spațiului german, asupra dezbaterilor teoreticienilor desfășurate pe parcursul secolului al XX-lea. Reprezentanții Partidului Comunist din România au promovat constant, începând cu 1944, un set de tematici și simboluri naționale (precum „patriotismul”, „cultura națională”, „patria oamenilor muncii”,

¹⁴ Așa cum arată cercetătoarea Victoria Bonnel, unul dintre elementele identitare ale bolșevicilor în spectrul politic era loialitatea vis-à-vis de o formă unitară, monolitică de interpretare a „adevărului”, vezi Victoria E. Bonnel, *Iconography of Powers. Soviet Political Posters under Lenin and Stalin*, University of California Press, 1998, p. 2-3.

¹⁵ Leszek Kolakowski, *Principalele curente ale leninismului*, vol. 2, Curtea Veche, București, 2010, (trad. Cătălin Căndea et ali.), p. 361.

„națiunea socialistă”), prin intermediul cărora încercau să-și creeze o imagine de apărători ai intereselor comunității naționale. Simbolurile tradiționale naționale au fost recuperate și integrate în discursul propagandistic al partidului, trecând printr-un proces de reconfigurare semantică, atașându-le o semnificație ideologică. Astfel, a fost obliterated semnificația acestor imagini naționale specifice perioadei anterioare instaurării regimului totalitar, fiindu-le conservat efectul și impactul psihologic asupra membrilor colectivității naționale. Ideologii au preluat o structură terminologică deja integrată în mentalul colectiv, pe baza căreia a fost imaginată comunitatea națională, *deturnându-i* aria semantică și inserând-o în acțiunea de promovare a „idealurilor progresiste ale proletariatului”.

Formele genuine ale ideologiei marxiste sunt încadrate în contextul unei resurgențe extrem de puternice a naționalismului, determinat de situația geo-politică a Europei secolului al XIX-lea. În încercarea noastră de a stabili reperele unei structuri paradigmatică privind chestiunea națională în aria lucrărilor teoretice ale gânditorilor marxiști, considerăm necesar să precizăm următoarele variabile: gândirea genuină marxistă a abordat aceasta chestiune tangențial, reducând ideea de națiune la statutul de epifenomen social, determinat de factori exogeni; poziționând problematica națiunii pe un palier secundar, ideile teoreticienilor marxiști au instrumentalizat fenomenul național în funcție de interesele „revoluționare” prioritare. Cu toate că, scrierile lui Marx și ale lui Engels au contribuit la structurarea uneia dintre cele mai răspândite ideologii politice, au integrat direcții de analiză și de interpretare ale realității adesea fragmentare, schematice și reduționiste.

Analiza cadrului conceptual teoretizat și dezvoltat de artizanii regimului bolșevic, prin intermediul căruia au fost stabilite relațiile de congruență între marxism-leninism și fenomenul național, observând reperele semantice ale construcțiilor discursiv-ideologice - „națiunea socialistă”, „patriotismul socialist”, „bolșevism național”, „comunism național”, va

reda particularitățile transformărilor ideologice și politice ale regimurilor din Europa de Est pe parcursul celor aproape 40 de ani de „comunism”.

Capitolul II. – Structura instituțională a frontului filosofic. (cuprinde 7 subcapitole)

Proiectul „revoluției culturale”, aplicat de autoritatea politică începând cu 1948, a integrat formatul unui sistem educațional al cărui scop nu-l constituia promovarea și dezvoltarea creativității individuale a elevului/studentului, ci marca inculcarea normelor de comportament uniformizante, dependente de normele rigide ale activismului politic și social. După cum probează Sheila Fitzpatrick, marxismul nu a fost doar o opțiune dintr-o serie de categorii de interpretare, ci a fost definit drept singurul „adevăr” științific, valid și obiectiv, pe care membrii comunității trebuiau să-l asimileze și să-l pună în practică.¹⁶

Planul de integrare a științelor sociale în efortul propagandistic al regimului a fost inițiat în 9 iunie 1948, prin crearea noii Academii a Republicii Populare a României¹⁷, membrii vechii Academii fiind destituiți din funcții și înlocuiți cu simpatizanți și oameni de încredere ai Partidului, această acțiune reprezentând o primă etapă în planul de „sovietizare” a culturii române, de asemenea, a integrat trei premise centrale, care redau conexiunile dintre domeniul academic și comunitatea națională imaginată: „știința” devine o componentă a politicii naționale de planificare, forurile de partid impunându-i metodologia de cercetare și grila rezultatelor/concluziilor pre-stabilite; prioritatea referințelor ideologice în validarea cercetării, alături de accentuarea „etosului de clasă” și principiului „*partiinost*”; obiectivele instituțiilor academice cuprind mobilizarea socială și controlul politico-ideologic al mediului științific

¹⁶ Sheila Fitzpatrick, *Education and Social Mobility...*, p. 18

¹⁷ P. Popescu-Goga, C. Ilie-Voiculescu, „Desființarea Academiei Române și înființarea Academiei RPR”, in *Analele Sighet* nr. 6, Fundația Academia Civică, București, 1998, p. 487-506; Nicoleta Ionescu-Gură, *Stalinizarea României. Republica Populară Română 1948-1950: transformări instituționale*, editura ALL, București, 2005, p. 454-464.

II.1. („Știința marxist-leninistă”, catedrele de științe sociale și didactica frontului ideologic). Premisele noastre de analiză au vizat doar un segment al sistemului didactic construit de regimul comunist, cel al catedrelor de științe sociale din universitățile de stat (unități didactice diferite de universitățile de partid) – actorii frontului ideologic-filosofic vor fi selectați din acest spațiu -, evitând orientarea dezbaterilor spre specificul altor discipline sau a instituțiilor învățământului de partid. Astfel, vom porni de la o serie de interogații: care a fost rolul atribuit *intelighenției* din spațiul științelor sociale? Putem observa un model formativ extins pe parcursul întregii perioade 1948-1971? Dacă instrumentalizarea politică a disciplinei *Istoriei* a cuprins o serie de interpretări *extreme*, care este situația *Filosofiei* (*devenită ideologie*)? Catedrele de științe sociale au constituit principalele instrumente de îndoctrinare socială și de promovare a principiului *partiinost* – „adevărul”/viziunea partidului, integrate în structura de bază a învățământului ideologic; limbajul de lemn al regimurilor marxist-leniniste atribuia termenului *partinitate* semnificația încadrării în reperele partidului, desemnând perspectiva stabilită de liderii politici, antonimul acestuia fiind „a nu depinde/apartine de partid” (nu cel de *imparțialitate*)¹⁸; totodată, principiul *partinității* va fi utilizat drept criteriu de bază în evaluarea activității actorilor frontului ideologic-filosofic, oferind normele de încadrare nu în limitele ortodoxiei ideologice, ci în cele ale directivelor stabilite de partid. Astfel, materiile „fundamentale” predate de agenții acestor catedre, *filosofia marxist-leninistă*, *economia politică*, *istoria mișcării muncitorești* și *socialismul științific*, integrate în câmpul *științelor sociale*, aveau drept scop, alături de îndoctrinarea corpului studențesc, legitimarea academică a direcțiilor politicii promovate de reprezentanții partidului. În opinia noastră, analiza mediului formativ al domeniului științelor sociale ne va oferi o imagine completă, ca urmare a conexiunilor dintre spațiul didactic și cel de cercetare, asupra coordonatelor frontului ideologic-filosofic; vom putea observa detaliile cadrului de

¹⁸Evert Van Der Zweerde, „Soviet Philosophy Revisited: Why Joseph Bocheński Was Right while Being Wrong”, in *Studies in East European Thought*, nr. 4, 2003, p. 320.

selecție a „tinerelor cadre”, modelul de îndoctrinare și evoluția acestuia pe parcursul anilor 1948-1959. La nivel sinoptic, crearea și organizarea frontului ideologic-filosofic, dependent de spațiul general al științelor sociale, au urmat un traiect progresiv, evolutiv, anii 50 constituind cadrul cronologic al primei etapă de „dezvoltare”. Specializarea cercetării filosofice, diversificarea disciplinelor cuprinse în aria sa de autoritate, complexitatea tematică vor reprezenta reperele acestui proces evolutiv.

Sectorul științelor sociale (alături de cel al disciplinelor tehnice) a devenit domeniu central de selecție și formare a „intelighenției progresiste”, a „elitei” regimului, care, datorită ariei de influență și a rețelei extinse la nivelul întregului sistem de cercetare și de învățământ, constituia un element important în procesul de îndoctrinare a societății. Pe de altă parte, îndeosebi domeniul de cercetare academică, devenea o componentă inerentă mediului cultural, reprezentând un spațiu în care, începând cu anii 1959-1960 se vor forma premisele unei *gândiri interpretative* – extrem de firave, dar care se vor dezvolta după 1965 – și ale unui exercițiu de analiză în cadrul referințelor ideologice (obiectivul stabilit era adaptarea ideologie, nu contestarea ei) prin care erau formate detaliile metodologice ale noilor *discipline filosofice marxiste*.

II.2. (Evaluarea activității cadrelor didactice conform modelului ideologic). Un efect al conexiunilor dintre mediul de cercetare și cel didactic a fost marcat de transferul unui discurs complex - structurat pe ipoteze teoretice de analiză, dinspre cel dintâi spre cel din urmă. Deși mediul de *cercetare ideologică-filosofică* era marcat de ingerință constantă a rigidității dogmatice, de nivelul extrem de scăzut al pregătirii cercetătorilor, tematica, metodologia și dezbaterile specifice erau net superioare celor de la nivelul didactic al universităților de stat. Astfel, spre sfârșitul anilor 50, putem observa o interacționare mai extinsă între spațiul de cercetare și cel didactic, pe fundalul „maturizării” cadrelor din colectivul Institutului de Filosofie și a dezvoltării, încă timide, a unor premise autohtone de

interpretare a ideologiei. Trebuie să precizăm faptul că activitatea de cercetare derulată în spațiul frontului ideologic-filosofic era net inferioară celei din mediul intelectual occidental, sau din perioada anterioară anului 1948, iar extinderea tematică, a unor premise și ipoteze de cercetare, se derula doar în limitele spațiului ideologic (se încerca interpretarea ideologiei, și nu recuperarea unor metode sau tematici specifice *câmpului filosofic* - în accepțiunea neideologizată a sintagmei). În februarie 1960 au fost organizate, în cadrul principalelor universități din țară, o serie de consfătuiri la care au participat cadrele universitare de la catedrele de științe sociale și reprezentanții comitetelor de partid raionale și din universități, fiind dezbătute concluziile evaluării făcute de comisiile *Direcției predării științelor sociale a Ministerului Învățământului*, asupra cursurilor de materialism dialectic și istoric, de socialism științific și economie politică. Noile directive stabilite de cenzorii partidului redau reconfigurarea conexiunilor dintre mediul didactic și cel de cercetare, reclamând extinderea colaborării dintre cadrele universitare și cercetătorii Institutului de filosofie al Academiei.

Specificul legăturilor dintre spațiul didactic și cel de cercetare va fi reevaluat în 1966, Athanase Joja (ministru al învățământului și președinte al Academiei RPR), într-un moment de reorganizare a mediului academic și al sistemului de învățământ, susținând că „în ce privește învățământul (universitar) s-a făcut o mare greșală pentru că a fost despărțit de cercetare. Înainte (în perioada interbelică) un profesor universitar era și cercetător...”¹⁹ Reprezenta o recunoaștere a interferenței dintre cele două spații, necesară „revitalizării” eforturilor didactice și de cercetare ale „noii intelighenții” a regimului. În 1965, cercetarea în cadrul instituțiilor de învățământ superior va fi integrată în planul general al mediului de cercetare, formând cel de al patrulea nivel ierarhic și concentrând „un număr important de

¹⁹ Stenograma întâlnirii conducerii PCR cu prezidiul Academiei, (mai 1966), in Alina Pavelescu, *PCR și intelectualii în primii ani ai regimului Ceaușescu (1965-1972)*, Arhivele Naționale ale României, București, 2007.

cadre cu o înaltă pregătire profesională (peste 12.000)...”; va cuprinde „toate specialitățile științei, tehnicii și culturii, el fiind... cea mai complexă bază de cercetare...”²⁰

II.5. (Cadrul instituțional al procesului de definire teoretică a ideii de națiune: spațiul de cercetare, Institutul de Filosofie al Academiei RPR - actor de construcție ideologică). Structura frontului ideologic-filosofic cuprindea, alături de segmentul didactic, un extins domeniul de cercetare organizat în jurul Institutului de Filosofie al Academiei RPR, integrat într-un proces de dezvoltare progresivă parcursul anilor 50-60. Trebuie să precizăm faptul că activitatea de cercetare coordonată de cadrele institutului nu se încadra în normele de evaluare specifice mediului intelectual occidental, ci, total înregimentată politic, urma direcții și metodologia stabilită de forul ideologic. Pattern-urile de argumentare erau similare, indiferent de subiectul cercetat: problema este identificată în concepția „părinților fondatori”, conform căreia se desfășoară deducția „logică”, pentru a fi confirmată, în concluzie, tot de referințele la un „clasic”; astfel, argumentația în filosofia marxist-leninistă redă o deducție de la principiile acceptate, fără angrenarea gândirii critice, validată de o instituție exterioară domeniului filosofic – autoritatea politică. „Îndrumarea” cercetării era coordonată prin intermediul planurilor științifice, pliate pe interesele partidului, având drept scop crearea unui cadru ideologic de cercetare și justificarea direcțiilor politice; ideea de plan transpunea în practică normele reclamate de discursul ideologic: de a mobiliza, izola, planifica și sovietiza cercetarea românească. În opinia noastră, modelul organizării activității de **cercetare** din domeniului „filosofiei marxist-leniniste”, supusă normativității ideologice, reda o situație ambivalentă: de „marginalizare” – ca urmare a lipsei competențelor forului ideologic în problematica analizelor filosofice, s-a preferat dezintegrarea oricăror tradiții ale cercetării filosofice, preluând în totalitate modelul sovietic; dar și de „înregimentare” totală – prin impunerea în cel mai strict sens a stereotipurilor dogmei staliniste. Pentru reprezentanții

²⁰ Dezvoltarea cercetării științifice, in A.N.R., fond S.P.A., dosar nr. 34, 1965, fila 38.

partidului, spațiul de analiză și *cercetare ideologică-filosofică*, ca urmare a caracterului său abstract și al limbajului complex, era mult prea dificil de controlat. Pe de altă parte, regimul a implementat o campanie extrem de violentă de îndepărtare din funcții a acelor cercetători și filosofi formați în perioada interbelică, considerați a fi indezirabili, promovând în funcțiile cheie ale activității de cercetare, pe considerente politice, oameni fără pregătire, iar cei foarte puțini care aveau competența necesară pentru analize filosofice (precum logicianul Athanase Joja) erau integrați într-un cadru de activitate foarte bine delimitat și plasați sub control permanent. Astfel, atât capacitatea de a promova idei coerente și originale, cât și abilitatea de a realiza studii de *filosofie* cu o minimă acribie academică, erau aproape inexistente. În acest context a fost creat *Institutul de filosofie al Academiei RPR*. În ce măsură monopolul interpretării ideologiei deținut de partid a fost influențat prin „cedarea” progresivă a unor atribuții de analiză și interpretare a normelor ideologice spre domeniul de activitate al Institutului de filosofie? Pe parcursul anilor 50, atribuțiile cercetătorilor institutului se reduceau la preluarea „mecanică” a normelor filosofiei sovietice, la integrarea unor metode și ipoteze de lucru care trebuiau să demonstreze superioritatea, „obiectivitatea” și „științificitatea” concepției marxist-leniniste. Însă, în ansamblul mediului de cercetare academică din România, actorii frontului ideologic-filosofic aveau rolul de *intermediari* între liderii partidului/forul ideologic și comunitatea științifică; „filosofii oficiali” erau investiți cu o funcție dublă: formau un grup academic particular cu propriile interese instituționale în cadrul spațiului științific; totodată, ocupau o poziție centrală în cadrul forului ideologic și a secțiilor de partid.

II.6. („Punți” între trecut și prezent: „capitalul simbolic” și raportul dintre cadrele „tinere”(„noi”)- cadrele „vechi.”) Inerent *strategiilor* de creare a „inteligenței progresiste”, raportul dintre cadrele „tinere” și cadrele „bătrâne/vechi” a reprezentat transpunerea perspectivei ideologice dihotomice privind reconstrucția societală și edificarea socialismului.

Percepția cenzorilor partidului reda o relație conflictuală, ca urmare a poziționării antitetice în spațiul de influență formativă/didactică al discursului ideologic. La un nivel *negativ* de interpretare, este poziționat „monopolul cercetătorilor vârstnici”, care aveau pregătirea intelectuală și experiența activității de cercetare, fiind formați în perioada anterioară anului 1948; în optica reprezentanților partidului, activitatea acestora era considerată „extrem de periculoasă în asigurarea liniei partidului” în domeniul filosofiei.²¹ În opoziție, erau plasați „tinerii cercetători”, pe care institutele de cercetare erau obligate să-i promoveze, să prezinte „aportul” și implicarea acestora în implementarea directivelor partidului. Cu toate acestea, așa cum am observat în cazul sistemului de catedre sociale din învățământul superior, regimul avea nevoie de pregătirea și expertiza cadrelor „vârstnice”.

Capitolul III. Anii 1955-1959: paradigma ideii de națiune și reevaluarea frontului ideologic-filosofic.

Dacă în perioada anilor 1948-1953 orice contact cu mediul cultural din Occident era reprob, activitatea desfășurându-se în spațiul de influență sovietică, începând cu *destinderea* din 1956, tendința regimului a fost marcată de interacționarea timidă cu mediul intelectual occidental. Astfel, vor reuși să observăm contextul transformărilor reperelor de analiză și interpretare ale frontului ideologic-filosofic la sfârșitul anilor 50, precum și contactul fragil cu literatura de specialitate occidentală. În acest sens, în 1956 a fost redactat pentru informarea conducerii Secției de Agitație și Propagandă un referat privind dezvoltarea relațiilor culturale și științifice dintre R.P.R și alte state, care probează o minimă „destalinizare” culturală a regimului și cuprinde directivele pentru refacerea „colaborării” cu mediul cultural din Franța; a fost organizat un schimb de delegații parlamentare, de ziariști și de corespondenți permanenți între cele două state.²² În realitate, această campanie reprezenta o componentă

²¹ Dare de seamă privind activitatea științifică a Academiei RPR pe anul 1954 și a planului de cercetare științifică pe anul 1955, in A.N.R., fond S.P.A., dosar nr. 59, 1955, fila 2.

²² Referat cu privire la dezvoltarea relațiilor culturale și științifice dintre RPR și alte țări, in A.N.R., fond S.P.A., dosar nr. 9, 1956, fila 6.

inerentă efortului propagandistic al regimului, interesat de restructurarea unei imagini definite în termenii specificului autohton. Totodată, utilizarea unor sintagme precum „mândrie națională”, „valoarea culturală națională”, decelează inclinația partidului spre promovarea unei identități culturale în spațiul științific internațional, liderii partidului devenind preocupați de percepția mediului intelectual din occident asupra politicii culturale a regimului; considerăm necesar să precizăm faptul că această „destindere limitată”, în contextul instabilității politice a lagărului socialist, nu a diminuat natura totalitară a regimului comunist, represiunea și îndoctrinarea societății fiind o constantă a relaționării dintre partid și comunitatea națională.

Obiectivul central al deschiderii spre occident, așa cum transpare din documentul forului ideologic, consta în „înlăturarea grabnică a unor piedici, ce frânează dezvoltarea relațiilor cu alte țări și reduc posibilitatea țării noastre de a se afirma ca un stat înaintat a cărui știință și cultură poate contribui în mod efectiv la dezvoltarea științei și culturii mondiale”²³, atitudine care subsuma premisele inițiale ale structurării referințelor politice specifice „comunismului național”. În această tendință se înscria intenția de a restabili afilierea Academiei RPR la organizațiile științifice internaționale și refacerea contactelor cu acele instituții de cultură din care făcuse parte înainte de 1948. Pentru a fi coordonată și monitorizată politica de deschidere spre occident a fost creată în cadrul Academiei RPR *Comisia pentru relații științifice internaționale*, care avea misiunea unei „juste selecționări a delegaților dintre oamenii de știință cei mai reprezentativi precum și pentru pregătirea lor...”²⁴ Astfel, interacțiunea cu mediile universitare externe era atent monitorizată de partid, iar participarea la conferințele internaționale era aprobată doar pentru academicienii de încredere. Aceste măsuri de minimă „liberalizare culturală”, în contextul „destalinizării”

²³ Ibidem, fila 7.

²⁴ ibidem, file 97.

inițiate de liderii sovietici, a fost de scurtă durată, în 1957-1958 reimpunându-se un nou proces de dogmatizare a mediului academic.

III.2. (Anii 50 și paradigma ideii de națiune: națiunea socialistă și patriotismul socialist). Raportul de inferență dintre spațiul ideologiei și domeniul de cercetare ideologică-filosofică, redând poziția dominantă, hegemonică, a normativității ideologice asupra tematicii și metodologiei de analiză filosofică, devine perceptibil în spațiul discursiv al construcției ideii de „națiune socialistă”, construit pe parcursul anilor 50. Rigiditatea și schematismul forului ideologic au impus integrarea, sub forma unor șabloane predefinite, a unui ansamblu de elemente ideatice care redau perspectiva explicativă a dogmatismului stalinist asupra interpretării ideii de națiune: constituie o formațiune socială care reflectă un conținut de clasă. Corpusul ideologic a importat o structură ideatică formată și pliată pe un model de interpretare dezvoltat de ideologii sovietici, încercând să acopere o latură importantă a imaginii identitare de care regimul avea nevoie pentru a-și asigura pârghiile de interacționare cu societatea și pentru a oferi o alternativă la specificul identitar al „vechii lumii”. Discursul privind ideea de națiune redă reperele inerente stratagemelor comunicaționale și discursive utilizate de partid, având drept scop mascarea unor realități – caracterul exogen al regimului, absența legitimității politice și culturale; definiția națiunii integra acțiunea de schimbare a semnificației uzuale a termenului prin inserarea „unei distorsiuni semantice” și promovarea unor clișee care nu transmit nimic precis. Sensul apartenenței naționale era determinat de statutul de clasă al individului, de conștiința inerentă grupului social, iar normele selective, dublate de cele *segregaționiste*, condiționau calitatea de membru al națiunii de apartenența la *clasele superioare-masele muncitoare*. În acest context, ideologii partidului au fost angajați în trasarea coordonatelor identitare ale unităților sociale sub-naționale, declamând crearea unei

„culturi civice”²⁵, bazată pe integrarea în comunitatea politică *socialistă* și pe adeziunea la orientarea ideologică comună.

III.3. Actorii frontului ideologic-filosofic contestau validitatea ideilor marxiștilor francezi - precum Henri Lefebvre, J. Lacroix, M. Marleau-Ponty și Jean-Paul Sartre, care susțineau „autonomia marxismului autentic față de mișcarea muncitorească și construcția socialistă”. Toate acestea reprezentau, în opinia ideologilor, o părăsire a poziției de clasă și o încălcare a reperului „îndrumării” exercitate de partid. Cercetătorii Institutului de Filozofie al Academiei, angrenați în acest efort de deconstruire a concepțiilor „revizioniste”, erau obligați să depășească reducăționismul dihotomiei dintre „idealism” și „materialism”, extinzând analiza asupra principiilor de bază ale marxismului. Teoriile „revizionistilor” erau considerate „amenințătoare” întrucât ofereau o alternativă interpretativă șablonului impus de ideologii sovietici, și redau un model de percepția asupra *lunii* extras din aceeași bază teoretică reprezentată de gândirea marxistă clasică. Aria temelor de dezbatere ale „filosofiei oficiale” se extindea, iar sursele citate evidențiau accesul la o literatură de specialitate mult mai complexă.

III.4.1. (Model de „degradare culturală”: „folclorul progresist” și cultura națională).
Politica partidului de trasare a coordonatelor „noii culturi” socialiste a integrat o componentă prezentată sub forma „cuceririi” unui trecut „uitat, neglijat și marginalizat” de regimul anterior, inculcând ideea recuperării unui întreg panteon de valori culturale, promovată „de popor” și „pentru popor” împotriva „dușmanului de clasă”. Având drept obiectiv structurarea unui discurs cultural care să permită mobilizarea și adeziunea societății, teoreticienii au inițiat selecția și reinterpretarea, într-o formă ideologizată, a lucrărilor și creațiilor culturale considerate necesare discursului propagandistic al partidului, asigurând un instrument de răspândire a „dogmei” marxist-leniniste. *Frontul ideologic-filosofic* va fi implicat în trasarea

²⁵ Gail W. Lapidus identifica existența în societatea sovietică a două modele culturale: civică – determinată de adeziunea politică și ideologică, și culturală – bazată pe identitatea grupului național; vezi Gail W. Lapidus, art. cit., p. 565.

liniile directoare ale procesului de redescoperire a trecutului cultural, oferind fundalul teoretic și argumentația necesară acțiunii de sintetizare a tradițiilor culturale. Actorii domeniului filosofic - stabilind reperele, alături de istoricii oficiali – promovând narativitatea trecutului, au fost implicați într-un proces de re-„patrimonializare”²⁶ a tradiției culturale, utilizând o grilă *ideologizată* de percepție a „moștenirii inter-generaționale”, inculcată prin practici repetitive, prin „resetarea gândirii istorice”. „*Les lieux de mémoire*” au fost investite cu un sens ideologizat și angrenate în efortul propagandistic de inoculare a ideologiei marxist-leniniste. Discursul ideologic a cuprins un spațiu conceptual extras din panoplia tematică a fenomenului național, atașându-i un determinant ideologic/de clasă, astfel încât apelul la „cultura națională”, „valorile progresiste naționale”, „trecutul eroic al poporului”, încerca să mobilizeze membrii comunității la „edificarea socialismului”; construirea unui „trecut utilizabil” a asigurat instrumentul principal de manipulare socială, de rescriere a originilor naționale și de reconfigurare identitară, redând o pleoră de referințe tematice la „precedentele” „politicii naționale” a partidului, la continuitatea „progresistă” a regimului.

Capitolul IV. Reorganizarea mediul academic și de cercetare ideologico-filosofică marxist-leninistă, 1960-1964. (cuprinde 3 subcapitole).

Spre sfârșitul anilor 50, spațiul de cercetare al *filosofiei(ideologiei) oficiale* a fost angrenat într-un proces de reconfigurare al registrului tematic, directivele impuse de forul ideologic îndrumând activitatea spre aspectele (*mai*) complexe ale eticii, sociologiei și esteticii marxist-leniniste. Temele generale ideologice privind *construcția socialismului* – rolul statului și forma „democrației populare”, conștiința socialistă, rolul luptei de clasă -, au fost perpetuate, constituind referințele de bază ale discursului ideologic-filosofic. Această tendință se încadra în traiectul inițiat de filosofia sovietică, iar studiile publicate în România

²⁶ Am preluat concepul de „patrimonializare” din concepția istoricului și etnologului francez Jean-Yves Boursier; vezi Jean-Yves Boursier, *La Fabrique du passé. Construction de la mémoire sociale: pratiques, politiques et enjeux*, Les Editions OVADIA, Nice, Genève, Paris, Bruxelles, Montréal, 2010, p. 52-57.

reluau forma și conținutul celor realizate de cercetătorii sovietici. Cu toate acestea, au fost generate premisele individualizării unor abordări teoretice specifice mediului de cercetare românesc, inerente activității cercetătorilor specializați pe „științele sociale particulare” (etică, estetică, sociologie, psihologie socială²⁷). În prima jumătate a anilor 60 sesiunile de „dezbateri științifice”, deși total ideologizate, integrau o serie de ipoteze și premise de analiză mai complexe decât cele rigide ale anilor 50. Contextul dezvoltării cercetării „filosofice” a fost influențat de consecințele politicii partidului privind reorganizarea spațiului științelor sociale, inițiată în 1957-1958, și definit de imperativul creării „elitei progresiste”. La nivelul forului politic, anii 1960-1961 au marcat debutul unei noi etape în „experiența revoluționară” a partidului, caracterizată de „inițierea” unor obiective politice, culturale și ideologice interzise în perioada de imitare totală a modelului sovietic din anii 50. Domeniile „științelor sociale particulare” – „etica și sociologia”, Aceste domenii „științifice” asigurau criteriile ideologice de definire ale comunității naționale, fiind centrate pe principiul de bază al „conștiinței socialiste”, inerente imaginii „omului nou, superior”. Premisele „conștiinței socialiste” au îndepărtat, pe parcursul anilor 50, specificul unei „false conștiințe naționale” dezvoltată în cadrul societății burgheze, impunând o nouă formă abstractă de „etos proletar”. Însă, începând cu anii 60, regimul marxist-leninist a restabilit o grilă de corelații între cele două categorii de „conștiință”; după cum arată George Schopflin, conținutul noii „conștiințe proletare” cuprindea norme generale similare cu cele ale „conexiunilor naționale, autentice”: legături de loialitate, un set de simboluri prin care era percepută *lumea*, identitățile sociale (inerente identității naționale),²⁸ oferind suportul teoretic pentru inserarea conștiinței naționale în discursul ideologic.

²⁷ În prima parte a anilor 50, aceste discipline au fost considerate ca fiind „burgheze” și excluse din programa didactică și de cercetare academică.

²⁸ George Scopflin, „The Communist Experience and Nationhood”, in André Gerrits, Nanci Adler (eds.), *Vampires Unstaked. National Images, Stereotype and Myths in East Central Europe*, Koninklijke Nederlandse Akademie van WetenschAppen, Oxford, Amsterdam, 1995, p. 194-195.

Capitolul V. Constrângerile supra-naționale ale „lagărului socialist” și „lupta pentru afirmarea specificului național”. Spațiul cercetării academice și „declarația de independență PMR”²⁹ din aprilie 1964.

Divergențele existente la nivelul relațiilor politice și economice între reprezentanții PMR și liderii sovietici, accentuate în perioada anilor 1963-1964, au constituit cadrul procesului de reconfigurare a normativității ideologice impusă de partid spațiului de cercetare academică. Analiza noastră redă conexiunile și repercusiunile pe care noua strategie politică promovată de partid le-a avut asupra domeniului academic și cultural, în contextul adoptării „declarației de independență”, din aprilie 1964. În acest context, forul politic a stabilit un nou plan de sarcini care angaja fronturile ideologic și filosofic în crearea unui corpus teoretic - integrând conceptele și sintagmele de „națiune”, „specific național”, „suveranitate națională”-, prin intermediul căruia erau legitimate și validate noile orientări ale politicii partidului.

În urma aprobării „declarației de independență” în cadrul Plenarei PMR, au fost organizate o serie de întâlniri la care au fost mobilizați „oamenii de știință, artă și cultură”, activi în structurile Academiei și la nivelul institutelor de cultură. Directivele partidului referitoare la organizarea spațiului de cercetare academică vizau combaterea „campaniei de integrare” culturală și științifică în structurile supra-naționale, derulată de țările socialiste sub coordonarea Moscovei, redând efortul ideologilor orientat spre individualizarea mediului intelectual românesc în aria „științei” marxist-leniniste. În acest context, tradițiile culturală, *legăturile cu mediul cultural francez din perioada interbelică și influența exercitată de mediul intelectual francez asupra culturii naționale românești în perioada anterioară anului 1948 au devenit un element identitar* redescoperit de inteligenție începând cu 1964. Un astfel de discurs, care abordase problematica raportului dintre „suveranitatea națională” și rolul atribuit

²⁹ „Declarația de independență a PMR” constituie denumirea generică utilizată în literatura de specialitate pentru a desemna reorientarea politică a liderilor comuniști români din 1964, definită de opoziția vis-a-vis de interesele Moscovei și de deschiderea spre occident.

culturii naționale în asigurarea „independenței naționale”, a fost cel al scriitorului Ovid. Crohmălniceanu, care reda viitoarele coordonate ale orientării naționaliste a partidului din anii 1965-1970. Criticând ideea creării unor organisme supra-naționale pentru îndrumarea activității naționale culturale, care afirma că propunerile sovieticilor „se dovedesc complet absurde în domeniul culturii, pentru că, în cultură, ignorarea tradițiilor locale, a afinităților spirituale, a particularităților are efectele cele mai lamentabile și cele mai jalnice”.³⁰ Ceea ce surprinde în discursul lui Crohmălniceanu este referința la „relațiile vechi tradiționale” ale literaturii române cu mediul cultural francez, recunoscând influența venită dinspre această cultură și redescoperind conexiunile cu spațiul intelectual occidental. Poate fi considerată o încercare de reafirmare a specificității culturale autohtone – susținând necesitatea reeditării „clasicilor noștri”-, dar și o componentă a efortului de de-rusificare a spațiului cultural inițiat începând cu anii 1962-1963, prin diminuarea rolului avut de limba rusă în planul de învățământ și destructurarea institutelor culturale româno-ruse.

Capitolul VI. Contextul politic și ideologic al anilor 1965-1971; influențele frontului ideologic sovietic privind definirea categoriei de națiune. Transformările politice și culturale ale comunității naționale, determinate de reconfigurarea puterii la nivelul conducerii PCR din 1965, au marcat debutul unui proces inter-relațional partid-societate structurat pe noi strategii discursive de manipulare și îndocinare, deosebite de cele practicate în perioada anterioară, dar care conservau natura totalitară a regimului, având un efect direct asupra mediului intelectual și de cercetare. Noul lider, Nicolae Ceaușescu, alături de colectivul de *nomenclaturiști* promovați în prima linie a partidului, au promovat o grilă de norme comportamentale determinante pentru trasarea direcțiilor de interacțiune dintre reprezentanții partidului și corpul intelectualilor, oferind un spațiu mai extins de problematizare și teoretizare, ale cărui limite erau mai permissive. Rigiditatea ideologică, deși prezentă, tolera

³⁰Stenograma adunării cu oamenii de știință care au dezbătut Declarația CC al PMR, adoptată la Plenara lărgită a CC al PMR din 15-22 Aprilie a.c., in A.N.R., fond S.P.A., dosar nr. 31, 1964, fila 142.

existența unui discurs secundar exterior și susținerea unor judecăți de valoare, ipoteze de cercetare care puteau evita detaliile normativității ideologice. Discursul oficial promovat de liderii PCR va integra un ansamblu conceptual privind fenomenul național, ale cărui premise teoretice se pliau pe interesele contextuale/de moment ale partidului, astfel încât referințele la componentele ideii de națiune reprezentau o secțiune a procesului de revitalizare și reconfigurare a principiilor ideologiei oficiale; totodată, reperele ideologice erau instrumentalizate pentru a asigura legitimitatea practicii politice –interne și externe, extindea mobilizarea socială și adeziunea membrilor comunității naționale.

Capitolul VII. Spațiul intelectual și mediul de cercetare academică: forme ale specificului național ca instrument de propagandă externă.(cuprinde 3 subcapitole).

Începând cu perioada 1964-1965 au devenit tot mai evidente preocupările liderilor PCR pentru promovarea unei politici prin care „vizibilitatea internațională” a cercetării românești urma a fi extinsă, utilizându-se în cadrul discursului public, cu o mai mare frecvență, sintagme precum „reflectarea mândriei naționale prin știință”, „contribuțiile științei românești”. Domeniu de cercetare academică a devenit unul dintre instrumentele de propagandă externă ale partidului, angajat într-o campanie de reconstrucției a propriei imagini, atât la nivel local/național, cât și la cel internațional. De asemenea, începând cu 1965, reprezentanții forului politic vor impune o nouă strategie de relaționare cu *intelligenția*, fiind recuperat capitalul de imagine pe care această „categorie socială” l-ar putea oferi partidului, integrând-o în efortul de edificare a constructului ideologic și politic centrat pe revitalizarea ideii de națiune. Așa cum am observat într-un capitol precedent, intelectualii au devenit receptivi la tactica partidului, manifestând o anumită inițiativă în direcționarea politicilor culturale ale regimului. Această inițiativă era dublată de tendința reprobării condițiilor oferite de regim și de statutul rigid impus de ideologie, specifică generației tinere de cercetători formați în perioada comunistă, acutizându-se în urma contactelor cu mediul intelectual

occidental. Alături de „eficientizarea” mediului de cercetare, necesitatea „reformării” spațiului intelectual și academic a fost determinată de trasarea unor noi modele *comportamentale* aplicabile în relațiile cu mediile academice din alte state (un loc central fiindu-i atribuit Franței), impuse pentru a promova noua politică a „interesului național” în plan extern. În opinia noastră, politica de deschidere culturală promovată de regim era dublată de inițiativa cercetătorilor din occident de a reface relațiile de colaborare cu un segment al *intelligenței* românești, constituind o dovadă a faptului că acei intelectuali formați în perioada interbelică continuau a fi percepuți drept cercetători cu o pregătire superioară. Invitațiile „personale” trimise cercetătorilor români probează această ipoteză. Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Al. Graur fuseseră invitați la Centenarul Societății franceze de lingvistică, organizat la Paris în aprilie 1966, context în care invitația adresată lui Henri Stahl, de a prezenta patru conferințe la Institutului de opinie publică din Franța, a fost respinsă de reprezentanții partidului.³¹ Autoritatea politică a menținut campania de „deschidere spre occident” în cadrul unor limite clar trasate, iar în multe situații dominau neînțelegerea și lipsa de experiență a agenților de partid implicați în monitorizarea activității de cercetare, perpetuând judecățile bazate pe ideea de „fidelitate față de regim” în relaționarea cu intelectualii.

Capitolul VIII. Reperle etno-simbolice ale discursului identitar național promovat de actorii frontului filosofic, 1965-1971. (cuprinde 5 subcapitole).

Reconfigurarea spațiului politic, re-semantizarea concepției *culturii naționale* și a *valorilor tradiționale*, tolerarea unei „liberalizări limitate” și restabilirea normelor de relaționare cu *intelligența*, specifice perioadei 1965-1971, au avut consecințe directe în spațiul *frontului ideologic-filosofic*. *Filosofia oficială* își va păstra statutul de principal instrument de teoretizare și promovare a principiilor ideologice, iar spațiul de *cercetare ideologică-filosofică* va deveni, la rândul său, o componentă a proiectului partidului de

³¹ Invitații personale primite de oamenii de știință... neacceptate, in A.N.R., fond S.P.A., dosar nr. 16, 1966, fila 99.

angrenare a cercetării românești la campaniile propagandistice interne și externe. Totodată, procesul de diversificare a disciplinelor cuprinse în aria *frontului ideologic-filosofic* va fi extins, creându-se un corpus metodologic și tematic mult mai complex, îndeosebi pentru domeniile sociologiei și psihologiei sociale. Un segment al dezbaterilor cuprinse de *frontul ideologic-filosofic* a vizat organizarea și coordonarea studiilor de *sociologie concretă*, reflectându-se în paginile publicației *Cercetări Filosofice* și planuri de activitate ale Institutului de Filosofie. În opinia noastră, coordonatele reconfigurării *frontului ideologico-filosofic* au fost influențate de efectele interacțiunii dintre două generații de actori: a) „generația matură” - cei care au contribuit la transformarea filosofiei într-un instrument politic, activând în acest domeniu începând cu anul 1948 și fiind martorii tuturor transformărilor realizate pe parcurs; Marcel Breazu, C. I. Gulian, Pavel Apostol, Călina Mare, Ion Banu și alții transpuneau în practica cercetării o serie de norme comportamentale formate în anii 50 și pliate pe directive forului ideologic; o parte dintre aceștia vor încerca să asigure o transformare lentă a filosofiei oficiale, stabilind o continuitate cu contextul anterior anului 1965 și perpetuând conexiunea/ interdependența dintre ideologie și disciplina filosofiei; deși vor fi implicați în reorganizarea frontului ideologic-filosofic, discursul lor va fi mai moderat și precaut; b) în anii 60 se va afirma o nouă generație de tineri cercetători, formați după 1948 (fie în țară și în Uniunea Sovietică), care vor propune un model de interpretare diferit, aducând în dezbateri principii metodologice și de analiză filosofică independente de ideologie; interesul acestora pentru literatura occidentală și pentru fondul de idei dezvoltat în perioada interbelică va contribui la accelerarea campaniei de recuperare a valorilor culturale interbelice, acestea din urmă asigurându-le accesul la un model de gândire interzis în anii anteriori; printre aceștia se aflau Ion Ianoși, Ion Pascadi, Gabriel Liiceanu, care își vor structura propriile puncte de vedere uneori în contradicție cu viziunea celor „în vârstă”. Totodată, grupul tinerilor cercetători poate fi segmentat în două categorii: o parte dintre tinerii

cercetători vor rămâne fideli principiilor marxiste, promovând noi ipoteze care aveau la bază viziunea ideologică asupra culturii – Ion Ianoși și Ion Pascadi vor dezvolta concepția esteticii marxiste – critica lor avea loc în interiorul ideologiei, în limitele stabilite de aceasta; însă, o altă categorie, formată din cei specializați în istoria filosofiei sau logică, vor încerca să evite tentativele de ingerință ale ideologiei, promovând o argumentație mai puțin înregimentată.

La nivelul discursului identitar a fost desfășurată reabilitarea „sistemelor filosofice” și a concepțiilor referitoare la idea de națiune din perioada interbelică (**entre les deux guerres mondiales**), marcând formarea unei grile interpretative care insera o perspectivă „etno-simbolică” asupra trecutului cultural și formării comunității naționale. Ideologia marxist-leninistă definea națiunea sub forma unui construct modern, creat în perioada capitalismului, însă, pe parcurs, va cuprinde referințe la „valorile spirituale” ale comunității naționale, rezultând o sinteză între viziunea „modernistă” și „etnicistă”. În perioada anilor 1965-1971, interpretările actorilor frontului ideologic-filosofic privind fenomenul național se integrau în definiția dată de Anthony D. Smith concepției „etno-simboliste”, conform căreia adepții acestei perspective, deși acceptau un „element modernist”- considerând națiunea drept o comunitate sociologică „reală”, susțineau importanța „elementelor de imaginație” în construcția națiunii.³² Astfel, comunitatea națională devine un „organism viu”, având propria conștiință, membrii săi adoptând un comportament prin care se transmite ideea de „grup unitar”. De asemenea, „etno-simboliștii” percep națiunea sub forma unei „comunități dinamice de acțiune”, dezvoltate într-un context istoric și geo-politic specific, promovând ipoteza conform căreia originea, caracterul și „traiectul dezvoltării” pot fi analizate prin raportul cauzalității istorice.³³ Însă, spre deosebire de perspectiva modernistă, care accentua implicațiile creării națiunii în domeniul politic, concepția etno-simbolistă sublinia importanța „resurselor simbolice” – a tradiției, memoriei colective, valorilor și miturilor - în conturarea

³² Anthony D. Smith, *Ethno-symbolism...*, p. 13.

³³ ibidem, p. 14.

identității comunității naționale. Interpretarea fenomenului național propusă de actorii frontului ideologic-filosofic, argumentată prin intermediul referințelor la concepțiile identitare interbelice, reda transgresarea celor două viziuni, interferând în constructul națiunii reperele comunității politice/ideologice și capacitatea tradiției și valorilor simbolice în perpetuarea specificului național.

Astfel, integrând un discurs mai puțin ideologizat axat pe ordonarea unui instrumentar empiric, metodologic și tematic, cercetătorii recuperau premisele de analiză extrase din concepțiile promovate în perioada interbelică și în literatura de specialitate din occident. În acest sens, în 1967, istoricul Florin Constantiniu a introdus în dezbateră de idei, o serie de repere teoretice privind conexiunile dintre disciplina istoriei și psihologia socială dezvoltate de Școala Analelor, prezentând, într-un studiu publicat în periodicul *Lupta de Clasă* – care îi întărea *autoritatea* conceptuală și caracterul „oficial”-, ideile și principiile specifice domeniului *istoriei mentalităților*. Concepțiile lui Lucien Febvre, Marc Bloch, G. Duby, A. Dupront, J. Le Goff și F. Braudel devin modele metodologice de analiză, probând tendința spre reconfigurarea și dezvoltarea discursului istoric caracteristică perioadei 1965-1971.³⁴

Concluzii.

Strategiile politice și culturale ale regimului marxist-leninist de a impune o nouă identitate comunității naționale reflectă ceea ce Clifford Geertz denumea „stagiul formativ al naționalismului”. Suprapusă peste perioada anilor 50, etapa formativă a identității colective cuprindea o „luptă” între reperele identitare, între „ceea ce este” și „ce nu este” comunitatea națională.³⁵ Însă, erau interzise și înlăturate inițiativele membrilor colectivității în propunerea premiselor proiectului identitar, forul ideologic reprezentând autoritatea hegemonică în inculcarea normativității referențiale a identității. Astfel, deși se imagina drept un regim *modernizator* – atribut argumentat prin apelul la *industrializarea economică (forțată)*,

³⁴ Vezi Fl. Constantiniu, „Psihologie socială și istorie”, în *Lupta de clasă*, nr. 6, 1967, p. 62.

³⁵ Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*, Basic Books, New York, 1973, p. 239.

construcția socialismului transpunea o formă societală „anti-modernă” (nu doar „pre-modernă”). Interpretarea *minimalistă* modernității a asigurat cadrul de distrugere a tendințelor interbelice reale spre modernizarea culturală. De asemenea, extrapolarea tematicii naționaliste inițiată în 1965, exacerbată în anii 70-80, alături de dezvoltarea formei *paternaliste* a statului-națiune, de exagerarea importanței *culturii populare-folclorice* în definirea identității naționale, au reprezentat componentele a ceea ce Terry Martin denumea „primordialism” comunist,³⁶ a unei societăți „neo-tradiționale”.

În analiza noastră privind construirea discursului identitar în aria frontului ideologic-filosofic aderăm la ipoteza propusă de Katherine Verdery conform căreia, integrarea tematicii naționaliste în corpusul ideologic nu trebuie considerată doar o consecință a încercărilor partidului de a-și asigura legitimitatea și de a obține adeziunea comunității la construcția socialismului;³⁷ discursul naționalist a avut mai multe surse de inițiere, dependente de paliere de construcție. Așa cum am observat pe parcursul tezei, la nivelul discursului ideologic, a existat o influență venită dinspre tendințele ideologiei sovietice, deși atitudinea politică a liderilor PCR masca această conexiune; ideologii sovietici au organizat în perioada anilor 1966-1968 o serie de dezbateri privind definirea ideii de națiune, a comunității etnice și naționale, a procesualității istorice a națiunii (publicate în periodicul *Voprosii Istorii*). La nivelul discursului teoretic, marcat de prezența unei noi generații de cercetători în spațiul academic, începând cu anii 60 putem observa premisele unor inițiative în structurarea discursului identitar național (M. Breazu, stilul/specificul național ca determinant artistic/cultural; Andrei Roth, definirea națiunii sub forma unei sub-unități de studiu a psihologiei sociale). Totodată, discursul național oficial, promovat începând cu 1965, a fost dublat de discursul intelectualilor angajați în recuperarea valorilor culturale interzise în anii 50 și în construirea unei alternative la versiunea rigidă oficială; în acest sens, liderii partidului

³⁶ Terry Martin, „Modernization or neo-traditionalism? Ascribed nationality and Soviet primordialism”, in Sheila Fitzpatrick(edit.), *Stalinism. New directions*, Routledge, London, NY, 2000, p. 357.

³⁷ K. Verdery, *Compromis și rezistență*, p. 102-103.

au fost obligați să extindă discursul privind identitatea națională, pe fondul descoperirii valențelor legitimante și mobilizante.

După cum am precizat, o parte dintre actorii frontului ideologic-filosofic, deși reprezentau un compartiment *intelectual* profund ideologizat, au militat, începând cu 1965 pentru îndepărtarea *șablonului ideologic* de analiză filosofică – prin eforturile lui D. D. Roșca, Ion Banu, Șt. Augustin Doinaș, G. Liiceanu; de asemenea, Ion Ianoși și Nicolae Bellu făceau parte din grupul de cercetători care declamau recuperarea principiilor gândirii marxiste clasice, teoretizând un discurs de specialitate –în estetica și etica marxiste, care se îndepărta de normativitatea ideologică marxist-leninistă rigidă. La aceste grupuri de cercetători se adaugă categoria formată din Traian Herseni (deși cea mai mare parte a discursului său relua principiile ideologice oficiale) și Henri Stahl implicați în reabilitarea metodelor de cercetare și cunoaștere a comunității naționale dezvoltate în perioada interbelică. Prin reintegrarea în circuitul de idei a sistemelor filosofice interbelice, ale discursurilor privind ideea de națiune promovate de P.P. Negulescu, Constantin Rădulescu-Motru și Dimitrie Gusti, mediul intelectual avea acces la un limbaj, un corpus de idei, premise și ipoteze interpretative mult mai complexe, în contextul tolerant al „relativei liberalizări” culturale. În opinia noastră, discursul teoretic-identitar *alternativ* va influența atitudine forului politic, care, începând cu 1971 va impune re-dogmatizarea câmpului de idei, însă va prelua o serie de tematici din perspectiva complexă a cercetătorilor/actorilor domeniului filosofic.

Premisa noastră de cercetare a definit structura frontului ideologic-filosofic ca fiind angrenată într-un proces *evolutiv*, anii 1948-1953 marcând etapa de *marginalitate*, întrucât ideologii partidului au ignorat acest segment ale mediului de cercetare; etapa de *inițiere*, 1953-1958, definită de intenția forului politic de a dezvolta reperatele unui *front ideologic-filosofic*, angajat în teoretizarea normelor ideologice și inculcarea acestora în spațiul de cercetare academică; etapa *primelor exerciții interpretative*, 1958-1963, caracterizată de

efortul ideologilor-filosofi (Pavel Apostol, C. I. Gulian, Henri Wald, N. Tertulian) de a propune ipoteze de interpretare ale principiilor ideologice *secundare*, și de stabilirea metodologiei științelor sociale particulare; etapa *relativei maturizări*, în care actorii frontului ideologic-filosofic se separă în două grupuri opuse: grupul ideologilor-filosofi, perpetuând dependența totală de forul ideologic, și grupul cercetătorilor filosofi care vor dezvolta un discurs filosofic alternativ, mai puțin ideologizat.

Spațiul de *cercetare ideologică-filosofică* a fost influențat de caracteristicile sistemului didactic *nefuncțional*, majoritatea cercetătorilor integrați în anii 50 în activitatea Institutului de filosofie fiind incapabili profesional (cu foarte puține excepții) să propună modele de interpretare ale ideologiei, care forma principala sarcină atribuită de autoritatea politică; deși forul ideologic reclama dezvoltarea unor „analize originale” de materialism istoric, rapoartele de evaluare reflectă centrarea studiilor pe imitarea filosofiei sovietice. De asemenea, puținii cercetători cu o minimă pregătire intelectuală optau pentru subiecte de istoria filosofiei românești, fără implicații teoretice, aplicând grila ideologică referențială în denaturarea trecutului cultural, social și politic al comunității naționale. Începând cu anii 1957-1958, concomitent implicării în dezbateră anti-revizionistă, putem observa primul *exercițiu* de interpretare ideologică, marcat de accesul la surse externe, nu doar la cele sovietice. Cu toate acestea, frontul ideologic-filosofic reprezenta transpunerea discursului ideologic într-o formă „științifică”, actorii săi fiind doar instrumente de propagandă socială. În acest context, frontul ideologic-filosofic a fost angajat în crearea și promovarea unui discurs teoretic-identitar, privind *ideea de națiune*, pliat pe principiile-normative ideologice, mult mai complex decât cel propagandistic-oficial – termenii de *națiune socialistă*, *patriotism*, *tradiții culturale* sunt resemantizați iar trecutul socio-politic și cultural este interpretat conform perspectivei ideologice.

Pe parcursul anilor 1961-1964, divergențele economice și politice dintre liderii partidelor marxist-leniniste (în cadrul CAER), rezervele reprezentanților PMR privind aderarea la o „structură supra-națională”, care urma să coordoneze activitatea de cercetare națională, au impulsivat extinderea imaginii identitare a mediului academic „autohton”, transformat într-un instrument de propagandă externă; planurile de activitate stabilite de forurile partidului angajau cercetătorii Academiei RPR în participarea la conferințe și congrese științifice internaționale: ponderea numărului de participări privilegiază conferințele organizate în occident, în detrimentul celor din spațiul regimurilor totalitare marxist-leniniste. totodată, cadrulul delimitativ impus de forul ideologic devine mai permisiv pentru inițiativa cercetătorilor.

În procesul *de dezvoltare* a frontului ideologic-filosofic, anii 1965-1971 redau reconstrucția discursului identitar, integrând un nou cadru de recuperare a „moștenirii culturale” și de interpretare a istoriei filozofie românești; de asemenea, *etnicitatea* a fost cuprinsă în aria sintagmelor operaționale ale discursului ideologic, atașându-i un determinism de clasă. Cu toate acestea, spre sfârșitul anilor 60, *determinismul național* în definirea comunității devine dominant, fiind marcat de contribuțiile teoretice ale cercetătorilor Ion Ianoși, Ion Pascadi și a criticilor literari A. Marino, Eugen Simion, Zigu Ornea, Nicolae Manolescu, angajați în reabilitarea ideilor privind specificul național ale lui L. Blaga, Garabet Ibrăileanu, George Călinescu. În subsidiar, această tendință de reevaluare a culturii naționale a marcat interesul cercetătorilor din domeniul filozofie pentru dezvoltarea cadrului teoretic de cercetare, pentru „revendicarea” unei noi forme identitare culturale. În spațiul *științelor sociale particulare*, a *sociologiei* și *psihologiei sociale*, care tindeau spre un statut autonom în cadrul frontului ideologic-filosofic, putem observa încercările cercetătorilor de a adapta principiile ideologice la structurarea unui discurs identitar, a unui corpus teoretic de definire a națiunii, a comunității naționale.

Astfel, în spațiul de cercetare academică a fost creat un discurs mult mai complex decât cel oficial-ideologic, fundamentat pe „dogma de baza”, imuabilă, a ideologiei marxist-leniniste, o condiție *sine qua non* pentru acceptul aparatului de cenzură și pentru publicarea studiilor de specialitate. În această categorie este integrată concepția lui sociologul Tudor Bugnariu privind definirea *comunităților umane-naționale*, a formei specificului național care transgresează diferențele de clasă și integrează principiul etnic. Bugnariu a propus o interpretare marxistă a ideii de națiune, recuperând o serie de premise ale definiției staliniste – și indirect ale concepției marxiștilor austrieci (Otto Bauer); conform interpretării promovate de sociolog, elementul definitoriu al națiunii îl asigură *comunitatea etnică*, sintagmă investită cu un sens ideologic care transpunea, într-o formă dialectică, dihotomia dintre clasele sociale la nivelul etnicității: „conștiința etnică... oglindește și ea caracterul contradictoriu al societății date”³⁸, însă redă imaginea unitară a comunității naționale, independentă de sub-unitățile de clasă.

Liderii Partidului Comunist Român au sesizat valențele legitimize și autoritatea discursivă ale tematicilor naționale, precum și capacitatea de atragere a sprijinului forului *intelectual*, astfel încât au inițiat un proiect de integrare a discursului identitar într-o nouă formă rigidă de îndoctrinare socială. *Stalinismul național* (V. Tismăneanu) reflecta imaginea regimului, „îndrumat” de liderul Nicolae Ceaușescu, determinând crearea unui curent *patologic-naționalist*: protocronismul, definitoriu pentru un segment al intelighenției. După cum arată Anneli Ute Gabanyi, termenul de *specific național* anticipa protocronismul anilor 70-80;³⁹ însă, în opinia noastră, cadrul anilor 1965-1971 a cuprins preocuparea unor intelectuali pentru refacerea conexiunilor cu tradiția culturală, într-o formă neideologizată, în afară ingerinței perspectivei marxist-leniniste. Cu alte cuvinte, putem considera existența a două formule privind *specificul național* – accepțiunea oficial-ideologică, sechestrată de

³⁸ T. Bugnariu, *Națiunea socialistă*, în *Stat-națiune-progres sociale*, editura Politică, București, 1968, p. 54.

³⁹ Anneli Ute Gabanyi, *Cultul lui Ceaușescu*, Polirom, Iași, 2003, p. 112.

partid, care, prin complicitatea *intelectualilor regimului*, va contribui la exacerbările protocroniste; și accețiunea unui mic segment de intelectuali care identificau în discursul privind specificul cultural o metodă de prevenire și de rezistență la versiunea oficială-ideologizantă. Contextul ideologic al anilor 70-80 a anulat ceea ce Ortega y Gasset denumea „aspirațiile creatoare spre viitor” ale ideii de națiune, înlocuite cu un set de principii teleologice abstracte, incompatibile cu mentalul comunității naționale (deși supusă unui plan de inoculare a mentalului *omului nou*, comunist); promovarea unei singure categorii a culturii naționale, extrapolarea reperelor culturii populare-folclorice, au fost incapabile să ofere membrilor comunității un program de „viață viitoare”, transformând conceptul de națiune într-o „frână” care „paralizează popoarele, le închide în ele însele”.⁴⁰

⁴⁰ José Ortega Y Gasset, *Europa și ideea de națiune și alte eseuri despre unele probleme ale omului contemporan*, (trad. Sorin Mărculescu), Humanitas, București, 2002, p. 13-14.